

Suçlu Çocuk mu, Çöken Mahalle mi?

Çocuk Suçluluğu ve Cezalandırma Tartışmalarına Sosyal Düzensizlik ve Kolektif Etkililik Üzerinden Kriminolojik Bir Katkı

Buket Abanoz Öztürk

Türkiye’de son dönemde çocuk ve genç suçluluğu konuşulurken iki şey aynı anda oluyor: (1) Mesele çok hızlı “etiket”e dönüşüyor, (2) çözüm de aynı hızla “cezanın artırılmasına”, özellikle çocuklara uygulanan ceza indiriminin daraltılmasına indirgeniyor. Oysa çocuk ve genç suçluluğu söz konusu olduğunda kriminoloji bize daha soğukkanlı bir hatırlatma yapar: Suçu önleyebilmek için önce suç davranışının nedenlerini anlamamız gerekir, üstelik suç davranışını açıklayabilecek tek bir teori de yoktur. Caydırıcılık tartışmalarında ise ampirik araştırmalar suçla mücadelede cezanın *ağırlığından* çok yakalanma/cezalandırılma ihtimalinin *kesinliği ve hızının* daha belirleyici olabildiğini göstermektedir. Bu araştırma bulguları, cezanın önemli olmadığını söylemez; fakat tek başına “*daha ağır ceza = daha az suç*” şeklinde peşin bir çıkarımda bulunmanın çoğu durumda yanıltıcı olabileceğini söyler.

Çeteleşme ise çoğu zaman çocuğun aidiyet, korunma ve görünürlük ihtiyacına, hızlı ve güçlü bir cevap üreten sosyal bir düzenek gibi çalışır. Yani mesele yalnızca “suç işleyen çocuk” meselesi değil; aynı zamanda “suçun çekici ve mümkün hale geldiği ortam” meselesidir. Günümüzde daha ziyade büyükşehirlerin problemi olarak görülen çetelerin, 19. yüzyılın sonunda Amerika Birleşik Devletleri’nde şehirleşme ve sanayileşme çevrelerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu nedenle çocuk ve gençlik çeteleri konusunda pek çok teori de ABD’li kriminologlar

tarafından geliştirilmiştir. Bununla birlikte, gençlik çeteleri sadece Amerika'nın sorunu değildir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'de 2024 yılında suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiasıyla güvenlik birimine getirilen çocuk sayısı 202.785'tir. Bu rakam, bize son üç yılda çocuk suçluluğunda %56 artış olduğunu göstermektedir¹.

Bu yazıda, artan çocuk suçluluğu ve son dönemde tartışılan çocukların suç çetelerine katılması sorunu *sosyal düzensizlik teorisi* (social disorganization theory) bağlamında ele alınacaktır. Bu yaklaşım, suçu “belli özellikteki insanlar” (kinds of person) perspektifinden değil, “belli özellikteki yerler” (kinds of place) perspektifinden düşünmeye zorlayarak, o güne dek ağırlığını hissettiren determinizm ve psikolojik eksenli suç teorilerine üstünlük sağlamayı başarmıştır.

Sosyal Düzensizlik Teorisi

“Şikago Okulu” veya “Ekolojik Okul” olarak da anılan bu yaklaşım, Amerikalı kriminologlar *Clifford Shaw* ve *Henry McKay*'in suç ve şehir arasındaki ilişkiyi inceledikleri ve ilk kez 1942 yılında yayımladıkları “Çocuk ve Gençlik Suçluluğu ve Şehir Bölgeleri” (Juvenile Delinquency and Urban Areas) adlı çalışmalarına dayanır². Shaw ve McKay, ampirik

¹ Türkiye İstatistik Kurumu, Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-İstatistikleri-2024-53989>, 15/12/2025.

² Shaw ve McKay, Juvenile Delinquency and Urban Areas, 1942. Shaw ve McKay Şikago şehrindeki suç oranlarındaki değişimi, Cook County Çocuk Mahkemeleri'ne sevk edilen çocukları ve Cook County Hapishanesi'nden elde ettikleri verileri kullanarak otuz yılı aşkın bir süreçte yaptıkları takiple incelemişlerdir. Zira Şikago şehri 1833 yılında ilk kurulduğunda yalnızca 4000 civarında bir nüfusa sahipken, 1890 yılında bir milyon, 1910'a gelindiğinde iki milyon ve 1930'a gelindiğinde ise üç milyon nüfusa erişmiştir. Köleliğin kaldırılmasından sonra Amerikanın kuzeyine başlayan göç hareketinin yanı sıra Avrupa'dan yeni kıtaya gelen göç dalgaları, şehrin nüfusunun

çalışmalarında Şikago’da suçun bazı bölgelerde yoğunlaştığını; yoksulluk ve hızlı nüfus hareketleri gibi faktörlerin sosyal bağları zayıflatıp kurumların kapasitesinin aşındırarak bu bölgelerin daha fazla suç üretmesine neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu yönüyle, söz konusu yaklaşım suçta sürüklenmenin nedenini yalnızca çocukta, çocuğun kişiliğinde veya bireysel tercihinde aramaz; bilakis suçu, çocuğun yaşadığı çevre ve sosyolojik değişkenlerle birlikte ele alır. “*Neden bazı semtlerde veya bölgelerde daha fazla çocuk suç işliyor?*” sorusunun yanıtı, o bölgelerin kurumsal kapasitesi ve sosyal bağlarıyla ilişkilidir. Bu mahalleler genellikle yoğun göç alan ve sıklıkla nüfus hareketlerinin yaşandığı yerlerdir. Burada suçun nedeni “göç” değildir; asıl sorun, göçün ve hızlı yer değiştirmenin bu mahallelerde okul, gençlik hizmetleri, sosyal destek, aile–okul iş birliği gibi kurumların yükünü artırması ve “herkesin birbirini tanıdığı”, gündelik temasın ve karşılıklı sorumluluğun olduğu yapıyı zayıflatmasıdır. Bir geçiş bölgesi özelliği gösteren bu mahallelerde, yerleşik bir kültürün oluşması ve bu bölgede yaşayan insanların birbirini tanıması ve aralarında sağlıklı ilişkilerin ve sosyal bağların oluşması engellenir. Böylece **informal denetim** (komşuluk gözetimi, yetişkinlerin çocuklar üzerindeki gündelik görünürlüğü ve yönlendirmesi) zayıflar ve **sosyal kontrol** çöker. Çöken sosyal kontrolün suçu önleyebilme kapasitesi de aynı hızla düşer.

çeşitli ırk ve etnisiteden insanla katlanarak artmasına neden olmuştur. Belirtilen bu özellikleriyle şehir, adeta bir laboratuvar gibidir.

Elbette bu bölgelerde kurumsal kapasite daha iyi durumda olsa bile, ağır yoksulluk koşullarında hayatta kalma baskısı, hızlı ekonomik kazanç ve prestij gibi motivasyonlar suç örgütlerinin çekim gücünü artırabilir ve geleneksel sosyal kontrol mekanizmalarının yeteri kadar tutucu gücü olmayabilir. Bu bölgedeki insanların farklı kültür ve yaşam tarzları, zamanla bir “kültür çatışması” ortaya çıkarabilir. Aynı sokakta hem gecekondu evler içinde yoksulluk hem de son model arabalı çete mensuplarıyla gösterişli suç ekonomisi yan yana durduğunda, bu karşılaştırma çocuklar için yıkıcı bir etki doğurabilir. Kurallara uyanların yoksul kaldığı, kuralları ihlal edenlerin “ulaşılması güç” imkânlarla eriştiği bir görüntü, çocuğu suça karşı daha korumasız hâle getirebilir. Üstelik “kültür çatışması” sadece mahallede farklı yaşam tarzlarının yan yana gelmesiyle sınırlı değildir. Göçmen ailelerde kuşaklar arası gerilim biçiminde de ortaya çıkabilir. Anne-baba geldikleri yerin normlarını taşımaya devam ederken çocuk, okul ve akran çevresi üzerinden içinde yaşadığı toplumun kültürüyle sosyalleşir; bu ikililik gerçek bir aidiyet duygusunun oluşmasını zorlaştırabilir. Tam da bu aşamada, akran grupları ve çeteler kimlik, korunma ve görünürlük ihtiyacına daha hızlı cevap veren bir düzenek hâline gelebilir. Böylece sosyal yapı, suç üreten ve suçun işlenmesini kolaylaştıran bir mekanizma görevi görmeye başlar.

Çöken Sosyal Kontrol Mekanizmaları

1950'lerden itibaren, resmi istatistiklerin yanında fail bildirim (self-report) anketleri ve mağdur bildirim anketleri gibi yöntemlerle elde edilen bilgiler, suçun aslında şehrin bütün bölgelerine ve farklı sosyal sınıflara yayılmış bir yapısı olduğunun fark edilmesini sağlamıştır. Bu noktada, *Sampson* ve *Groves* 1989 yılında yayımladıkları araştırmaları ile sosyal düzensizliğin doğrudan suça neden olmadığını, aslında geleneksel kontrol mekanizmalarının çöküşüne neden olduğunu, bu çöküşün de suça giden yolu açtığını iddia etmişlerdir³. Düşük ekonomik statü, yüksek nüfus hareketliliği, parçalanmış aile yapıları ve şehirleşme gibi etkenler yerel düzeydeki bağları koparır; çocukların ve ergen gruplarının yetişkinlerce yeterince gözetlenememesine, insanların birbirine yabancılaşmasına ve toplumsal faaliyetlere katılımın düşmesine yol açabilir. Sonuçta, suçun önündeki gündelik bariyerler zayıflar (Şekil 2).

Şekil 2 – Sampson & Groves

³ Robert J. Sampson, W. Byron Groves, “Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory”, *The American Journal of Sociology*, 1989, 94 (4), 774-802.

Kolektif Etkililik: Mahallenin Birlikte Hareket Etme Kapasitesi

Bu yapıya, üçüncü önemli eklemeyi ise 1997 yılında *Sampson, Raudenbush* ve *Earls*, çocuk ve gençlerin aktivitelerinin şehirlerin iç kesimlerinde gözetim altında olmadığını ve bu bölgedeki şartları değiştirmek için halkın kolektif bir iradeden yoksun olduğunu iddia ederek yapmışlardır⁴. Araştırmacılara göre, suçta ne sosyal düzensizlik ne de sosyal kontrol mekanizmalarının çöküşü neden olur, bilakis ikisi de aslında toplumdaki birlik

ve güveni bozar. Yazarlar bunu “**kolektif etkililik**” (collective efficacy) kavramıyla açıklar: Bir mahalledeki insanların birbirine duyduğu güven temelinde, ortak sorunlara (örneğin sokağın güvenliği) **birlikte ve gönüllü müdahale etme kapasitesidir**. Mahallede bu kapasite düştüğünde, çocuğun aidiyet ve korunma ihtiyacını çeteler doldurur. Çete, çocuğun boşlukta arayıp bulduğu "düzenek" haline gelir.

⁴ Robert J. Sampson, Stephen W. Raudenbush, Felton Earls, “Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy”, *Science, New Series*, 1997, 277 (5328), 918-924.

Sonuç: *Ceza Hukuku Sihirli Bir Değnek Değildir!*

Sosyal düzensizlik teorisi bize suç ve çevrenin bağlantılı olduğunu söyler. Elbette Amerikan toplumu incelenerek ortaya koyulan bu teorinin, Türkiye'deki çocuk suçluluğunu tek başına açıkladığı peşinen söylenemez. Ancak ülkemizin farklı şehirlerinde ve bölgelerinde suç ve çevre ilişkisinin araştırılması benzer kalıpların takibi için yol gösterici olabilir. Bu noktada çocuk suçluluğunun tek bir teoriyle açıklanamayacağını da vurgulamak gerekir. Nitekim sosyal düzensizlik teorisinin kültür çatışması, sosyal kontrol ve çeteler bağlamında suçu açıklamaya yönelik çabası, daha sonra ortaya çıkacak olan kontrol teorileri, öğrenme teorileri ve alt kültür teorilerine zemin hazırlamıştır. Sosyal düzensizlik teorisi “mahalle ve kurumları” işaret ederken; Travis Hirschi⁵'nin *sosyal bağ teorisi*, Ronald Akers⁶'ın *sosyal öğrenme teorisi* ve Howard S. Becker⁷'in *etiketleme teorisi*

⁵ Travis Hirschi, 1969 yılında yayımladığı “Çocuk Suçluluğunun Nedenleri” adlı eserinde suçu birey ve toplum arasındaki bağların zayıflaması veya kopmasının bir sonucu olarak görmüş ve bireyi topluma bağlayan faktörleri bağlılık (attachment), adanmışlık (commitment), sürekli meşgulliyet (involvement) ve inanç (belief) olarak belirtmiştir. Bkz. Travis Hirschi Causes of Delinquency, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1969.

⁶ Ronald Akers, aslında Edwin Sutherland'ın ayırt edici birliktelikler (differential Association) teorisi üzerinde çalışmış ve bu teoriyi öğrenme psikolojisi ve edimsel koşullanma bağlamında geliştirerek şunu iddia etmiştir: Suçluluk ne kişisel özelliklerden ne de sosyo-ekonomik durumlardan doğar; suç, herhangi bir kültürde, herhangi bir kişiyi etkileyecek öğrenme sürecinin sonucudur. Kişinin dahil olduğu sosyal çevrelerde sapan davranış sergileyenlerin yaptıklarından ötürü formal ya da informal ödüllendirilmesi söz konusu olduğunda, bunu gözlemleyen kişi ya da kişilerin suç işlemeyi öğrenmesi ve benimsemesi, suç işleme ihtimalinin artması söz konusudur. Sosyal öğrenme teorisini dört esasa dayandırmıştır: Ayırıcı birliktelikler (differential association), tanımlamalar (definitions), ayırıcı pekiştirme (differential reinforcement) ve taklit (imitation). Bkz. Ronald L. Akers, “A Social Learning Theory of Crime”, Francis T. Cullen and Robert Agnew (eds), Criminological Theory: Past to Present- Essential Readings, Los Angeles 2003, s. 143-144.

⁷ Howard S. Becker, “Ötekiler: Sapma Sosyolojisi Çalışmaları” adlı eseriyle damgalama teorisine yeni bir bakış açısı getirerek Sapma davranışı sonrası toplum tarafından kuralı ihlal eden kişiye güvenilemeyeceği gibi bir bakış açısı geliştirilir ve bu kişi artık “öteki” olarak görülür. Etiket, özellikle çocuklukta, davranışı tanımlamakla kalmayıp kimliği sabitleyebilir. Bkz. Howard S. Becker, Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance, New York, 1991.

çocuğun suça nasıl “tutunduğunu” ve “çıkışın” neden zorlaştığını anlamaya yardım eder. Bunun yanında, suçluluğu yapısal eşitsizlikler ve “başarı” baskısı üzerinden açıklayan gerilim/anomi hattı da ihmal edilmemelidir: Robert K. Merton’un anomi/gerilim yaklaşımı ve onu gençlik suçluluğu bağlamında geliştiren “aykırı fırsatlar” (Cloward & Ohlin) perspektifi, sosyo-ekonomik olarak alt sınıfa mensup çocukların meşru yollarla toplumsal olarak değer verilen hedeflere erişiminin sınırlandırılmasının, yasa dışı yolları (ekonomik kazanç ya da şiddet yoluyla statü/saygınlık üretimini) daha çekici hâle getirebildiğini gösterir.

Sonuç olarak, çocuk suçluluğu ve çeteleri meselesi, tek başına ceza hukukuyla “çözülecek” bir problem değildir. Sorun yalnızca suç anında değil, suçu mümkün ve çekici kılan bağ-öğrenme-etiket döngüsünde, ayrıca eşitsizlik ve fırsat yapılarının ürettiği baskı içinde şekillenmektedir. Cezayı artırmak, en fazla son halkaya müdahale eder. Oysa önceki halkalar çalışmaya devam ediyorsa yeni çocuklar aynı döngüye girecektir. Ceza hukuku elbette gerekir; ama sihirli bir değnek değildir. Çocuk suçluluğuyla mücadelede müdahale sadece çocuğa değil, yaşadığı çevre ve koşullara da yönelmelidir. Mahallenin kolektif kapasitesini güçlendiren, okul-aile bağlarını onaran, informal denetimi artıran, çetenin sunduğu aidiyet ve görünürlüğü meşru kanallardan (okul, aile, STK gibi) sağlayan ve damgalamayı azaltan çok katmanlı sosyal politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.